

ZDENKA WEBER
Veleposlanstvo Republike Hrvatske u
Republici Austriji
zdenka.weber@gmail.com

Primljeno: 07. 01. 2014.
Prihvaćeno: 06. 05. 2014.

BEČ U VRIJEME JANA KŘTITELA VAŇHALA

Namjera referata bila je opisati povijesnu, političku i socijalno-kulturnu pozadinu i uvjete života u Beču u 18. stoljeću. Tim je opisima autorica priloga željela dati potrebni okvir koji je činio priolačnost Beča u 18. stoljeću, kada je veliki broj umjetnika iz europskih krajeva dolazio u tu metropolu, jednako kao što je došao i Jan Křtitel Vaňhal kojemu je bio posvećen znanstveni skup.

Za istraživanje života i stvaralaštva pojedinog umjetnika nedvojbeno može koristiti i rekonstrukcija vremena u kojemu je umjetnik živio. Povijesni, politički i socijalno-kulturni okviri vremena pružaju naimе važna izvorišta spoznaja o načinu života i o vanjskim utjecajima koji su mogli djelovati na umjetnikov način razmišljanja i na njegov odnos prema okolini i ljudima koji su mu bili suvremenici. Tako je s pravom moguće pretpostaviti da se umjetnik koji je živio u 18. stoljeću služio umjetničkim i socijalno-kulturnim oznakama svojega vremena i da se služio svim onim elementima i pojmovima koji su pripadali njegovom neposrednom socijalnom okružju, čak i onda kada mu je uspjevalo da te vremenske i socijalno-kulturne okvire nadiđe svojom vlastitom kreativnošću. S druge strane, koristio je umjetnik za svoju umjetničku djelatnost sve specifične pojmove, kako god oni bili različiti u svakom određenom umjetničkom načinu izražavanja, a misli se pri tome na književno, slikarsko ili glazbeno izražavanje, koji su činili “duh vremena” u kojemu je njegovo stvaralaštvo nastajalo i po kojemu ostvarena djela uvijek omogućuju i određeni pristup socijalno-kulturnoj svijesti vremena. Za ovakvo tumačenje nalazimo primjer u Mozartovom pismu koje je 8. studenoga 1777. godine uputio ocu Leopoldu prigodom očeva rođendana: “Ne mogu pisati poetski: nisam pjesnik. Ne mogu tako umjetnički rasporediti govor da bi on mogao

*dati sjene i svjetlo: nisam slikar. Ne mogu čak niti pantomimom izraziti moje misli: nisam plesač. Ali sve to mogu pomoću tonova, jer sam glazbenik. Tako ću sutra cijelu čestitku jednako za imendan kao i za rođendan kod Cannabichovih svirati na glasoviru“.*¹

Nadalje, neovisno o činjenici da umjetnik stvara koristeći sredstva koja mu u njegovom konkretnom vremenu stoje na raspolaganju, koja je usvojio tijekom svojega obrazovanja, trajno treba imati na umu i prijem kod publike koja recipira konkretnu umjetničku produkciju. Drugim riječima, dok umjetnik ima u vidu javnost kod koje njegova djela moraju nailaziti na razumijevanje, utječe i intelektualno-kulturna razina te javnosti na oblik i sadržaj umjetničkoga djela, budući ono i primatelj mora biti u stanju “dekodirati“, želi li se ostvariti namjeravani prijem. Takvo je prihvaćanje umjetničkoga djela bilo osobito bitno upravo u 18. stoljeću, u vremenu u kojemu se sve više probijao “slobodni umjetnik“, budući da je nastupilo vrijeme društvenih promjena u kojima je bilo važno preživljavanje umjetnika i njegovo financijsko osiguravanje egzistencije.

Sve navedeno važno je za životno razdoblje skladatelja Jana Křtitela Vaňhala, koji je bio jedan od prvih “slobodnih umjetnika“ svojega vremena i koji se, kao i njegov mlađi suvremenik Mozart, umjetnički izražavao tonovima.

POVIJESNO-POLITIČKI OKVIRI

Marija Terezija (vladala od 1740. do 1780.)

Beč Vanhalova vremena bio je metropola monarhije kojom je u 18. stoljeću vladalo nekoliko vladara. U godini Vanhalova rođenja, 1739. godine, na vlasti je još bio car Karlo VI. Habsburški, ali on je umro 1740. godine i vlast je preuzela tada 23-godišnja Marija Terezija². Rođena 1717. godine, bila je najstarija careva kćerka, a kako je carev sin-prijestolonasljednik umro još u djetinjoj dobi, predvidio je car Karlo VI., koji je ostao bez muškog nasljednika, a ustaljena praksa je bila da vlast nasljeđuje najstariji sin, mogućnost preuzimanja prijestolja po ženskoj liniji i za tu je mogućnost još 1713. godine objavio ugovor, tzv. Pragmatičku sankciju, prema kojoj je i žena mogla doći na prijestolje. Doista, Marija Terezija bila je prva i jedina žena iz dinastije Habsburgovaca koja je bila na prijestolju Monarhije.

¹ Georg, Wolfgang KNEPLER; *Amadé Mozart. Annäherungen*, Berlin, 1991., 28. U: Moritz CSÁKY, “Mozart und Wien zur Zeit Joseph II.“, Internationaler Musikwissenschaftlicher Kongreß zum Mozartjahr 1991, Baden-Wien, Bericht, Hrsg. Ingrid Fuchs, Verlegt bei Hans Schneider, Tutzing 1993., 21.

² Andreas HANSERT, *Die Habsburger, Geschichte einer Herscherdynastie*, Michael Imhof Verlag GmbH & Co. KG, Petersberg 2009., 83-90.
Elvira MARINELLI, *Die Habsburger, Eine europäische Dynastie*, Parthas Verlag, Berlin 2008., 98-105.
hr.wikipedia.org/wiki/Marija_Terezija_Austrijska.

Izboru žene za kraljicu protivili su se kneževi Bavarske i Saske i španjolski kralj, koji su i sami htjeli prijestolje, a Mariju Tereziju podržavale su Velika Britanija i Nizozemska, dok je Rusko carstvo ostalo neutralno. Zbog njezine znakovite i utjecajne vladavine, četrdesetgodišnje razdoblje koliko je bila na vlasti nazvano je *Terezijanizam*.

Odmah po dolasku Marije Terezije na vlast pruski je vladar Friedrich II. Veliki sa svojom vojskom ušao u Šlesku i time je započeo osmogodišnji Rat za austrijsko nasljeđe. Pruska pobjeda zaključena je Wroclavskim mirom 1742. godine, čime je završen Prvi šleski rat, a Šleska i grofovija Glatz pripale su Pruskoj. Već 1744. godine započeo je Friedrich II. Veliki Drugi šleski rat protiv Marije Terezije, koji je završen tek 1748. godine potpisivanjem Aachenskog mira kojim je kraljica uspjela sačuvati *status quo ante bellum*, dakle stanje kakvo je bilo prije rata, osim gubitka Šleske koju je izgubila još u Prvom šleskom ratu. Do 1763. godine vodila je Marija Terezija krvave ratove s Pruskom Friedricha II. Velikog, ali je te godine, nakon niza sukoba i tzv. Sedmogodišnjeg rata u kojemu je sudjelovala i Rusija, potpisala Mir u Hubertzburgu i opet uspjela sačuvati stanje prije rata, neuspjevši vratiti izgubljenju Šlesku.

Za razliku od kraljevskih brakova koji su se uglavnom uvijek sklapali prema interesima kraljevskih kuća, otac Marije Terezije Karlo VI. dopustio joj je da se uda za Franju Stjepana vojvodu od Lothringena, koji je došao na habsburški dvor radi obrazovanja, pa je njezin brak bio brak iz ljubavi. Pa ipak, spominje se da je to bila i politička odluka, jer je tako pokrajina Lothringen izuzeta od francuske vlasti i pripala je Habsburgovcima. Budući da su regije kojima su vladali Habsburgovci bile cjelovito nazivane Sveto rimsko carstvo, a za cara je mogao biti okrunjen samo vladar, postao je Franjo Stjepan Lothrinški 1745. godine car Franjo I. Svetog Rimskog Carstva. Marija Terezija bila je nadvojvotkinja Austrije, kraljica Mađarske i Češke, Grofica Tirola, a vladala je još i nizom drugih pokrajina, ali nikada nije bila proglašena caricom, iako se u narodu uvriježilo da ju naziva caricom. Sa suprugom, carom Franjom I. imala je Marija Terezija pet sinova i jedanaest kćeri, od kojih su mnogi umrli u djetinjoj dobi. Rado se prepričavaju priče o kraljičini ljubavnim avanturama s mladim krajišnicima, ali te je priče povijesna znanost odbacila kao netočne, a ustvrdila da je brak Marije Terezije i Franje bio skladan. U svakom je slučaju ostala zabilježena kraljičina izjava kako je, kada se radilo o djeci, bila nezasićena.

Svoju je djecu Marija Terezija poudala i poženila diljem Europe prema državnim interesima, a ne prema njihovim željama. Na taj je način Austrija stekla vrlo važne veze s vladajućim kućama kao na pr. Parma, Napulj i Francuska, a Marija Terezija ušla je u povjest kao "svekrva Europe". Od djece Josip i Leopold su bili neposredni nasljednici prijestolja, a kćerka Marija Antonija, u povijesti poznata

kao Marija Antoaneta, postala je francuska kraljica kao supruga Louisa XVI. i izvršila je na giljotini u listopadu 1793. godine u krvavoj osveti Jakobinaca tijekom Francuske revolucije. Jedino je svojoj miljenici Mariji Kristini kraljica dopustila brak iz ljubavi i ona se udala za Alberta Saskog. Sin Josip postao je car Josip II.³ koji je vladao od 1780. do 1790. godine, a Leopold je kao Leopold II.⁴ bio car od 1790. do 1792. godine. Suprug Marije Terezija car Franjo I. preminuo je 1765. godine i ona je od tada stalno nosila crninu. Nakon careve smrti postao je najstariji sin, kasniji car Josip II. suvladar.⁵

Vladavina Marije Terezije, *Terezijanizam*, obilježena je prvenstveno centralističkom vladavinom i apsolutizmom, koji su za cilj imali provedbu prosvjetiteljskih ideja. Tu se vladavinu označava kao prosvijećeni apsolutizam, a jedini tadašnji europski monarsi koji su u praksi provodili takav način vladavine bili su Marija Terezija i Friedrich II. (kasnije su prosvijećeni apsolutizam provodili Josip II. i ruska carica Katarina II. Velika).

Marija Terezija, kao prosvijećena kraljica s apsolutnom vlašću, provela je neke reforme koje su bile bitne za život njezinih podanika. Na prvom su mjestu bile vojne reforme i to prvenstveno one vezane uz Vojnu krajinu kao prvu crtu obrane protiv osmanskih osvajanja. Naime, kako je sve do 18. stoljeća Vojna krajina imala primarno obrambenu ulogu, trebalo je provesti reforme kako bi se uloga Vojne krajine promijenila budući da su osmanska osvajanja jenjavala. Marija Terezija provela je u Vojnoj krajini, koja je bila podijeljena na jedanaest pukovnija, sustav militarizacije uz rok vojnih obveza od 16 do 60 godina starosti, čime je osigurala izvor vojske za svoje ratove, a ne više samo obrambenu barijeru od turskih zavojevača. Sa ciljem obrazovanja vojnika utemeljila je 1752. godine u Bečkom Novom Mjestu (Wiener Neustadt) vojnu akademiju Theresianum, koja je postala najpoznatija i najznačajnija vojna akademija u Monarhiji.

Iako je 18. stoljeće, pogotovo u svojoj prvoj polovici, još bilo razdoblje feudalnog uređenja, Marija Terezija uvela je gospodarske reforme koje su bile usmjerene na promjene u feudalnim i uređivanje kmetskih odnosa. Još je njezin otac Karlo VI. 1737. godine donio prvi *urbar*, propise koji su smanjivali davanja kmetova feudalcima, Marija Terezija je donošenjem Slavenskog urbara 1756. godine i Hrvatskog urbara 1780. godine uredila odnose feudalaca i kmetova na način da je smanjena dotadašnja tlaka i zamijenjena porezima, što je znatno poboljšalo uvjete života kmetova i omogućilo njihov izlazak na burzu, odnosno tržište radne snage. Dakako, te su reforme izazivale očekivane proteste plemstva. Nadalje,

³ HANSERT, *op. cit.*, 90-93.; MARINELLI, *op. cit.*, 104-105.; hr.wikipedia.org/wiki/Josip_II.,_car_Svetog_Rimskog-Carstva.

⁴ HANSERT, *op. cit.*, 93-94.; MARINELLI, *op. cit.* 106-109.

⁵ HANSERT, *op. cit.*, 88-90.

kraljica je provodila plansku kolonizaciju i naseljavanje radne snage prema potrebama određenih pokrajina.

Važne je reforme Marija Terezija izvršila i oduzimanje školskih poslova iz ovlasti isusovaca te je uvela opću školsku obvezu, tako da su sva muška djela od 6 do 13 godina starosti morala pohađati školu. Pod kontrolu je stavila torturu i parnice protiv vještica, što je dovelo i do konačnog ukidanja tog srednjovjekovnog krvavog nasljeđa 1758. godine. Otvarala je nove bolnice i rađaone, što je bitno djelovalo na demografski rast, a provodila je i popise stanovništva i zemljišta katastre, uvela kućne brojeve i poticala uzgoj i sadnju novih kultura.

Marija Terezija je bila velika ljubiteljica i pokroviteljica umjetnosti što je još i danas moguće vidjeti u carskoj palači Schönbrunn, ljetnoj rezidenciji dinastije Habsburg. Palaču je dala urediti u raskošnom i kićenom rokoko stilu, a po ljepoti se posebno ističu Mala galerija u kojoj su održavane obiteljske svečanosti i Velika galerija, dužine 40 metara, u kojoj su priređivane aristokratske svečanosti, balovi i primanja. Kraljičin službeni dvorski slikar Martin van Meytens (1695.–1770.), slikar švedsko-austrijskog podrijetla, izradio je brojne portrete kraljice i njezine obitelji, a posebnu pozornost privlače portreti kraljičine djece u svećanim odorama i pozama. Poznata je anegdota, koju prepričavaju vodiči kroz Veliku galeriju, da je u tom prostoru nastupio šestogodišnji Wolfgang Amadeus Mozart, sjedio u kraljičinu krilu i poljubio ju u obraz.

Marija Terezija je umrla 29. studenoga 1780. godine u palači Hofburg u Beču, nakon što je vladala četiri desetljeća i svojoj obitelji ostavila vrlo solidne temelje za buduće generacije obiteljskoga carstva. Njezinom je smrću Josip II., koji je s njom vladao 15 godina, preuzeo sve odgovornosti cara Svetog rimskog carstva.

Josip II. (vladao od 1780. do 1790.)

Iako je od smrti oca cara Franje I. 1765. godine Josip II. bio car Svetog Rimskog carstva, bio je sve do smrti Marije Terezije 1780. godine njezin suvladar. Tek preuzimanjem samostalne vladavine postao je austrijski nadvojvoda, te ugarski, hrvatski i češki kralj. I on je bio prosvijećeni apsolutistički vladar, a po važnosti promjena na duhovnom i društvenom planu u tadašnjoj Monarhiji razdoblje njegove vladavine naziva se *Jozefinizam*. Iako je već u reformama vladavine Marije Terezije na prvome mjestu bilo načelo važnosti za državu i društvo, tek je Jozefinizam uveo mnogostruke reforme na području prava, državne uprave, školskog sustava, kulture i posebice odlučujuće promjene na području katoličke crkve, čiji je utjecaj bio umanjen a organizacija reformirana. Stoga je bilo poznato da su katolici mrzili cara, dok su ga liberali i ljevičari obožavali.

Još je uvijek trajao apsolutizam kao oblik vladavine u kojoj vladar, kralj ili car, posjeduje neograničenu moć i oslobođen je od zakona (*legibus absolutus*), što

je značilo da nema diobe vlasti i monarh kontrolira sve tri državne sile, izvršnu, zakonodavnu i pravnu, a ta mu je apsolutna moć dana po milosti od boga (nasljedstvom). Pa ipak, 18. stoljeće bilo je i vrijeme prosvjetiteljstva, dakle prodora intelektualne misli koja je oslobađala od uvjerenja, predrasuda i ideologija prošlosti i uvodila nove spoznaje osnovane na razumskom tumačenju odnosa u svijetu. U tom prodoru prosvjetiteljstva posebno je bilo obuhvaćeno građanstvo. Upravo je vrijednosti obrazovanja, napretka i individualne slobode kao i osobne odgovornosti Josip II. povezivao s apsolutizmom i pokušao stvoriti razumni državni sustav u centralističkoj monarhiji kojoj je bio na čelu.

Prema navedenom moguće je ustvrditi da je Josip II. imao utjecaj i na svoju majku Mariju Tereziju u provođenju državnih reformi, iako su njegove ideje njoj bile preradikalne i on je svoje zamisli mogao ostvarivati tek preuzimanjem cjelovite vlasti. Naime, Josip II. je zagovarao "revoluciju odozgo", čime je nastojao spriječiti revoluciju građanstva kako se to nagoviještalo i dogodilo u Francuskoj. A budući da je u desetljeću od 1780. do 1790. godine bio jedini vladar u austrijskim zemljama, mogao je i djelatno provesti namjeravane reforme.

Među prvim reformama bila je centralizirana uprava prema kojoj je Josip II. nastojao umanjiti ovlasti staleža i organizirati Monarhiju kao jedinstvenu državu s uključenjem Ugarske. Da bi to postigao izgradio je jaku činovničku strukturu s privilegijama poput nemogućnosti dobivanja otkaza i s uvođenjem penzija, te uvođenjem njemačkog jezika kao službenog jezika. Činovnicima iz drugih naroda je naredio da za tri godine moraju svladati njemački jezik, provodio je dakle vrlo oštru germanizaciju, a pri tome je nailazio na osobito jaki otpor prvenstveno iz Ugarske, Hrvatske i Nizozemske.

Josip II. donio je 1781. godine Patent o ukidanju kmetstva za cijeli austrijski teritorij. Također je, da bi uveo jedinstveni porez, donio propis prema kojemu su svi vlasnici posjeda morali biti oporezivani prema istim zemljišnim propisima. Seljak više nije trebao davati više od 30% dobitka od svojega gospodarstva vlasniku zemlje ili gradu, što je značilo da plemstvo i duhovni stalež više nisu mogli profitirati od poreznih sloboda.

Patent tolerancije iz 1781./1782. godine priznao je građanska prava i prava vjeroispovijedi ne samo protestantima (luteranima i kalvinistima) nego i grčko ortodoksnim građanima. To je značilo mogućnost podizanja protestantskih crkava kao i mogućnosti studija za protestantsku mladež.

Josip II. učinio je znatne zahvate u određivanju unutarnjih poslova crkve, što je naišlo na vrlo veliki otpor, tako da niti papa Pio VI. nije posjetio Beč. Josip II. je bio izrazito trezven čovjek, mrzio je ceremonie, izbacio baroknu raskoš iz crkvi, odredio blagdan, čak je odredio i broj svijeća koje treba zapaliti, ograničio je luksuz prigodom sprovoda, zabranio višednevna hodočašća i usprotivio se kultu relikvija.

Josip II. zatvorio je sve samostane koji nisu bili u funkciji škole, duševne brige ili njege bolesnika, pri čemu je u državnu blagajnu prisvojio njihova imanja. Ukupno je time bilo pogođeno 700 samostana. Istovremeno se povećala mreža župa u Austriji i to uslijed osnivanja novih župa. Svećenici koji su bili školovani u općim seminarima provodili su krštenja, vjenčanja i sprovode. Morali su čitati u crkvi i propise koje je donosio car kao i držati tome prilagođene propovijedi. Kontakt s biskupima i višim redovima u Rimu bio je ograničen.

Daljnji zahvat Josipa II. u smislu centralizacije države bilo je ukidanje crkvene cenzure 8. lipnja 1781. g. godine i uvođenje središnjeg organa nadgledavanja svih tiskovnih napisa. Nije se smjelo napadati monarha ili vjeru, ali se smjelo kritizirati plemstvo i crkvu. Tome je slijedilo sveobuhvatno nadgledavanje stanovništva.

Reforme su dakle bile vrlo sveobuhvatne, a posebno u pogledu toleratnosti prema drugim vjerama dobio je Josip II. naziv "Josip tolerantni". Budući da je štitio seljaštvo, nazivali su ga još i "Josip osloboditelj seljaka".

Josip II. preminuo je 20. veljače 1790. godine i carsku je krunu naslijedio treći sin Marije Terezije i cara Franje I. Leopold II., koji je nakon smrti cara 1765. godine postao veliki vojvoda od Toskane, titule koju je car imao prije ženidbe s Marijom Terezijom.

Leopold II. (vladao od 1790. do 1792.)

Smrt brata Karla, drugog sina Marije Terezije i Franje I., koji nije imao djece i brata Josipa II. učinile su Leopolda II. nasljednikom carske titule. Tako je Leopold II. od 1790. do 1792. godine bio rimsko-njemački car i ugarsko-hrvatski i češki kralj. Kako je nakon očeve smrti naslijedio titulu velikog vojvode Toskane i u toj funkciji bio od 1765. do 1790. godine, nije se morao uključivati niti miješati u politiku brata Josipa II. dok je ovaj bio na vlasti, pogotovo i stoga jer je bio zadovoljan svojom funkcijom kao i zbog toga jer je njegov brat zbog svojih brojnih reformi bio izuzetno nepopularan. Leopoldovo nemiješanje išlo je čak tako daleko da kada ga je umirući Josip II. pozvao u Beč da postane suvladar, Leopold je to odbio i u Beč stigao tek desetak dana poslije bratove smrti kako bi naslijedio prijestolje.

Leopold II. vladao je vrlo kratko, samo dvije godine, a njegovu je vladavinu na prvome mjestu obilježilo povlačenje bratovih reformi. Josip II. je u posljednjim godinama svoje vladavine ušao u Dubički rat, manji sukob Monarhije i Osmanlija održan u sklopu Rusko-turskog rata 1787.-1792., sukob u kojemu nije imao previše uspjeha, zbog čega je morao potražiti potporu onih koji su mu nekoć bili odani (plemstvo, Mađari, Crkva). No, naišao je na odbijanje, odnosno na osvetu jer je svojim reformama pogoršao unutardržavno stanje. Kada je uvidio da mu nitko ne želi pomoći, Josip II. je ishodio pomoć obećavši kako će povući sve svoje reforme - tada je stigla i pomoć. Josip II., veliki reformator, tako je morao povući

sve svoje reforme, izuzev Patenta o vjerskoj toleranciji i Patenta o ukidanju kmetstva. Kako je većinu vremena proveo na bojištu u Dubičkom ratu, Josip II. se razbolio te, po povratku u Beč, umro od posljedica bolesti 20. veljače 1790. godine. Leopold II je, dakle, kao novoizabrani car dovršio povlačenje Josipovih reformi i zadržao je jedino bratov Patent o vjerskoj toleranciji i Patent o ukidanju kmetstva. Uz to je već slijedeće godine, 1791., uvidjevši kako Monarhija gubi u Dubičkom ratu, potpisao Mir u Svištovu i tako istupio iz tog rata.

Iako je razdoblje vladavine Josipa II. i Leopolda II. u Francuskoj bilo burno vrijeme Francuske revolucije, austrijski carevi nisu reagirali na ta zbivanja i nisu poput mnogih drugih europskih kraljevina bili zabrinuti liberalizacijom jedne od najstarijih europskih monarhija. Austrijska "revolucija odozgo" i posebno reforme Josipa II. u velikoj su mjeri zadovoljavale građanstvo u habsburškoj Monarhiji, a braća Josip i Leopold zbog svojeg su nemiješanja dobili, posebice Leopold, oznaku liberalnih vladara. Tek je nasljednik Leopolda II. njegov sin Franjo II., nakon očeve smrti, uveo Monarhiju u Francuske revolucionarne ratove, čija je namjera bila zaustaviti tijek Francuske revolucije.⁶

Car Leopold II. iznenada je umro 1. ožujka 1792. godine u Beču, a njegova je iznenadna smrt potakla glasine da je zbog svojih liberalnih stavova bio otrovan. Naslijedio ga je sin Franjo II.⁷

Franjo II. (vladao od a 1792. do 1835.)

Franjo II. bio je kao ugarski i hrvatski kralj, austrijski nadvojvoda i češki kralj okrunjen 1. ožujka 1792. godine u Budimu u Mađarskoj, a za cara Svetog rimskog carstva bio je okrunjen 5. srpnja 1792. godine u Frankfurtu u Njemačkoj. Time je nastavljena tradicija habsburških vladara i Franjo II. bio je kralj do 2. ožujka 1835. godine, dok je 6. kolovoza 1806. prestao biti i car budući da je Napoleon ukinuo Sveto rimsko carstvo. S novom titulom austrijskoga cara vladao je Franjo II, sada kao car Franjo I. od 1804. godine do smrti 1835. godine.

⁶ Francuski revolucionarni ratovi je naziv koji se koristi za seriju oružanih sukoba koje je revolucionarna Francuska vodila s raznim evropskim državama u periodu od 1792. do 1802. godine. Ti se ratovi obično dijele na dva perioda - tzv. Rat Prve koalicije (1792. – 1797.) i tzv. Rat Druge koalicije (1798.-1801.), iako je Francuska od 1793. kontinuirano bila u ratu s Velikom Britanijom. Te je ratove karakterizirao revolucionarni zanos Francuske, koja je, nakon početnih neuspjeha, zdušno prihvatila cijeli niz inovacija u vojnoj organizaciji i tehnici, od kojih je možda najvažnija masovna regrutacija stanovništva, koja joj je omogućila stvaranje dotada rekordno velike vojske, a nakon toga i osvajanje Nizozemske, Porajnja i Italije. Ratovi su završili Mirom u Amiensu 1802. godine, ali je samo godinu dana kasnije izbio sukob koji je označio početak novog perioda poznatog kao Napoleonski ratovi.

⁷ HANSERT, *op. cit.*, 95-105; MARINELLI, *op. cit.*, 110-113.
http://de.wikipedia.org/wiki/Franz_II._%28HRR%29.

Franjo II. pokazao se, za razliku od svojega liberalnog oca, kao tipični reacionar čiju je vladavinu obilježila stroga državna kontrola i apsolutizam kombiniran sa centralizmom. Kao svoj prvi carski čin ušao je Franjo II. u Francuske revolucionarne ratove želeći zaustaviti liberalizaciju tadašnje Francuske republike i vratiti monarhiju. U tome nije bio osobito uspješan i rezultat je bio gubitak velikog dijela teritorija za vrijeme Napoleonskih ratova. Prije nego što se Napoleon proglasio za cara, Franjo II. je surađivao s generalom Napoleonom Bonaparteom tijekom njegove invazije Mletačke Republike. Napoleonu je pružio pomoć, a zauzvrat je, nakon potpisivanja Mira u Campoformiju 1797. godine, dobio mletačke posjede na području Dalmacije i Istre. Taj je mirovni sporazum označio kraj Mletačke Republike. Kasnije pak, kada se Napoleon već okrunio za cara (2. prosinca 1804.), Franjo II. se pridružio protivnicima novoosnovanog Francuskog Carstva i ubrzo krenuo u borbu protiv Napoleona. Prvi veći poraz doživio je već 1805. godine kod Austerlitz, što je ujedno označilo nastavak Napoleonovih kontinentalnih prodora. Iako je austrijska vojska sudjelovala u svim koalicijskim bitkama u ovoj ili onoj mjeri, sljedeći veliki poraz Franjo II. doživio je kod Wagrama 1809. godine. Nakon tog je poraza car morao potpisati Schönbrunnski mir kojim je Napoleonu ustupio područje južne Hrvatske, Like i Gorskog kotara, pa sve do Zagreba.⁸ Povodom tog mirovnog sporazuma, Napoleon je zaprosio ruku Franjine kćeri Marije Lujze. Tim su vjenčanjem (barem prividno) učvršćene veze između Francuske i Austrije, dviju protivničkih sila. U međuvremenu, Franjo II. je 1804. godine proglasio Austrijsko Carstvo i sebe okrunio za prvog cara pod titulom Franjo I. To se pokazalo kao dobar potez jer je već dvije godine kasnije, 1806., bilo ukinuto Sveto Rimsko Carstvo.

Na polju unutarnje politike, Franjo II. za ministra vanjskih poslova postavio je Klemensa Metternicha (1773.-1859.), koji je do svog svrgavanja 1848. godine, izgradio strogi apsolutistički sustav koji je provodio strogu državnu kontrolu i gušenje bilo kakvih liberalnih ideja, a poznat je kao Metternichov apsolutizam. U svemu tome, Metternich je imao svesrdnu carevu potporu.

Daljnja uloga Austrije u Napoleonskim ratovima nije bila osobito velika i sastojala se isključivo u slanju svojih vojnika na raznorazna bojišta kojima su uglavnom zapovijedali pruski ili britanski zapovjednici. Nakon Napoleonovog poraza u Bitci naroda kod Leipziga 1813. godine i ukidanja Ilirskih pokrajina, Franjo II. dobio je cijeli teritorij Ilirskih pokrajina zajedno s ukinutom Dubrovačkom Republikom (koju je 1808. ukinuo maršal Marmont). Njegove trupe sudjelovale su i u konačnom Napoleonovom porazu kod Waterlooa 18. lipnja 1815. godine.

⁸ Na tom je području Napoleon proglasio Ilirske pokrajine sa središtem u Ljubljani, koje su bile pokrajina Francuskog Carstva sve do 1813. godine.

Nakon pobjede kod Leipziga i prvog Napoleonovog izgnanstva na Elbu, Austrija je inicirala Bečki kongres kojemu je od 1814. do 1815. domaćin bio upravo car Franjo II. Na kongresu se, misleći kako je Napoleonova era gotova, raspravljalo o novoj podjeli Europe i određivanju granica. Glavnu riječ na kongresu imao je Franjin ministar vanjskih poslova Klemens Metternich koji je uspio izboriti iznimno povoljne uvjete za svoju zemlju. Pitanje Francuske riješeno je restauracijom Bourbonaca i omogućavanjem dolaska na vlast Louisa XVIII. Ovaj je kongres u potpunosti etablirao Metternicha i otvorio mu put za provođenje apsolutizma.

Nakon Napoleonova konačnog pada i izgnanstva na daleku Svetu Helenu, car je pristupio novim pregovorima zajedno s pruskim kraljem Friedrichom Wilhelmom III. i ruskim carem Aleksandrom I. koji su, nakon potpisivanja sporazuma u Parizu, 1815. godine rezultirali formiranjem Svete alijanse, organizacije koja je kao formalni cilj imala zaštitu suvereniteta i poretka (koji je zapravo bio *Ancien régime*) svake države, dok je zapravo omogućavala europskim velesilama slobodnu intervenciju prilikom unutardržavnih sukoba i gušenje bilo kakvih liberalnih (i nacionalnih) ideja i ustanaka.

Posljednjih dvadeset godina vladavine cara Franje II. obilježilo je uglavnom nemilosrdno provođenje apsolutizma, gušenje nacionalnih pokreta u slavenskim zemljama (uključujući i Hrvatski narodni preporod, koji nije toliko gušen, ali su zahtjevi upućivani Beču, kao na primjer *Disertacija* Janka Draškovića, bili ili odbijeni ili ignorirani) i slaba aktivnost na vanjskopolitičkom planu.

Franjo II., kao austrijski car poznat kao Franjo I., umro je 2. ožujka 1835. godine, 43 godine i 1 dan nakon smrti svoga oca, a njegova smrt donijela je brojne sukobe oko njegovog nasljednika. Franjo je imao četiri sina, a najstariji od njih bio je Ferdinand I. No, kako je on bio malouman, što je bio rezultat bliske rodbinske povezanosti njegovih roditelja, vodile su se polemike treba li uopće voditi državu. Ferdinand I. (V.) na koncu je, unatoč brojnim nesuglasticama, postao očev nasljednik i Monarhiju je vodio sljedećih 13 godina.

HABSBURGOVCI I GLAZBA

U strogo hijerarhijskim društvima prošlosti imao je svaki stalež svoje specifične oblike izražavanja, bilo da je riječ o konzumiranju, oblicima ophođenja u svakodnevicu i na svečanostima, pri čemu je kultura elita u pravilu širim slojevima služila kao željeni primjer. Dinastija Habsburgovaca je reprezentaciji posvećivala posebnu pozornost budući da je željela svoju moć učiniti vidljivom i kroz raskoš kulturnih događanja. Upravo zbog toga mnoge pojave koje čine današnju austrijsku visoku kulturu imaju svoje izvore upravo u reprezentaciji habsburškoga dvora.

Članovi dinastije Habsburg izuzetno su cijenili glazbu, ples i kazalište.⁹ Car Karlo VI. priređivao je u Dvorskom kazalištu, koje se nalazilo uz Dvorsku palaču (Hofburg) na Trgu Michaeler, vrlo raskošne operne izvedbe koje je visoko plemstvo prihvaćalo kao pomodna zbivanja. U tim su izvedbe nerijetko sudjelovale i njegove kćerke Marija Ana i Marija Terezija. Prigodom rođendana i imendana članova carske obitelji sudjelovale su i u baletnim i kazališnim predstavama.

Potrebno je navesti da su se kazališne predstave, Bečanima tradicionalno omiljeni balovi i ostale svečanosti ne samo na carskom dvoru nego i općenito u prijestolnici ravnale prema crkvenoj godini. Tako je za vrijeme posta, u predukrsko doba, bilo nezamislivo održavanje predstava koje su služile zabavi i užitku, a niti petkom se nisu priređivale nikakve "komedije". Osim toga, u smrtnim slučajevima u carskoj obitelji poštovalo se tugovanje, što je značilo isključivanje svečanosti i kazališnih predstava.

Iako su dominirali talijanski dirigenti, za vrijeme vladavine Karla VI. uspio se nametnuti štajerski barokni majstor Johann Joseph Fux (1660.–1741.), koji je bio carev učitelj glazbe i od 1711. godine imao utjecajnu poziciju glazbenog ravnatelja na dvoru i dvorskog skladatelja. Osim toga, Karlo VI. je i sam skladao i dirigirao s klavira djela drugih skladatelja, što je izazivalo opće divljenje. Već spomenute careve kćerke izvele su primjerice 1735. godine u Staklenoj dvorani Dvorske palače jednu "operettu", carski dvorski i komorni glazbenici bili su njihova pratnja, a ostalo je zabilježeno da su Marija Ana i Marija Terezija pjevale i glumile napamet.

Smrću Karla VI. 1740. godine prestale su raskošne barokne svečanosti. Kraljica Marija Terezija bila je suočena s političkim i financijskim poteškoćama koje su prouzročili ratovi na početku njezine vladavine a koji su bili vrlo skupi. Zbog toga je morala ograničiti dvorske kazališne događaje. Jedino je još 1744. godine u povodu svadbe nadvojvotkinje Marije Ane s Karlom Lothrinškim održana posljednja velika i skupa operna izvedba. U obzir su nakon toga dolazile još samo manje pozornice u dvorcima Schönbrunn i Laxenburg. To odbijanje velikih predstava bilo je uvjetovano i promjenom u odnosu prema potrebi "reprezentiranja" jer glazba i svečanosti u duhu prosvijećenoga apsolutizma više nisu bile središnja sredstva za samopredstavljanje, za isticanje vlastite moći i bogatstva. Tu pojavu skromnosti u dvorskom životu moguće je pratiti i na drugim europskim dvorovima, pogotovo u Pruskoj, koja je kao protestanska monarhija više voljela skromnost i neisticanje raskoši.

Za habsburški je dvor u vrijeme Marije Terezije bilo zamjetno povlačenje iz javnosti u privatno, obiteljsko, što je moguće označiti i kao izvjesnu "građansku"

⁹ <http://www.habsburger.net/de/printpdf/kapitel/eine-musikalische-familie>.

certu u provođenju dvorskog ceremonijala koji više nije bio označen raskošnim javnim glazbenim izvedbama već je prevladavalo kućno muziciranje u obiteljskom krugu i isključivanje kazališnih predstava u kojima bi sudjelovali članovi carske obitelji.

Glede ukusa, Marija Terezija je najviše voljela talijansku glazbu što je zabilježeno u pismu koje je 1771. godine pisala svojoj snahi Mariji Beatrix. Iako je doduše pohvalila *Requiem* dvorskog kapelnika Georga Reuttera, učitelja Josepha Haydna, nastavila je kako *“svim domaćim skladateljima pretpostavljam najmanjeg Talijana, čak i Gassmanu, Saglieriju, Glucku i ostalima. Oni mogu tu i tamo napraviti poneko dobro djelo, ali u cjelini uvijek više volim Talijane”*.¹⁰

Josip II. bio je kao suvladar Marije Terezije nakon očeve smrti 1765. godine, zadužen za operu i kazalište. Kako je bio vrlo štedljiv, nije želio mnogo trošiti na užitke. Tako je, za razliku od razdoblja baroka, dvor prestao biti središtem skladateljskog djelovanja i stvaralaštvo Bečke klasike i njegove bitne glazbene novosti na dvoru nisu bitno utjecale. Okviri za glazbeno stvaralaštvo bili su drukčiji, a crkva i carski dvor povukli su se kao mecene. Na važnosti su dobili kućno muziciranje i javni koncerti, a brojni izdavači muzikalija i graditelji instrumenata potsticali su glazbenu produkciju. Josip II. je ipak tri puta tjedno organizirao koncerte komorne glazbe u uskom krugu glazbenika i pritom sam svirao glasovir, violu i violončelo.

I ostala djeca Marije Terezija dobila su glazbeno obrazovanje, uglavnom se sviralo glasovir, a dječaci još k tome i violinu. Djevojčice su dobile poduku iz pjevanja i plesa, pa su učestalo sudjelovale u opernim, baletnim i kazališnim predstavama. Bilo je uobičajeno da za poduku carske djece kao i djece visokoga plemstva budu angažirani slavni pjevači i plesači.

Pa ipak, nisu svi na dvoru bili pobornici glazbenog i glumačkog obrazovanja djece. Tako je visoki dvorski majstor grof Khevenhüller-Metsch mislio kako se duh djece “udaljuje od ozbiljnih vježbi i da je prirodna sklonost prema zadovoljstvima i oholim zabavama previše naglašena” kada se “mladu gospodu već tako rano i gotovo najviše od svih djelatnosti usmjerava na kazalište.”¹¹ Ostale su zabilježene izvedbe u dvorcu Schönbrunn u kojima su sudjelovala djeca Marije Terezije, a posebno se spominju svečanosti prigodom ženidbe Josipa II s drugom suprugom Marijom Josephom Bavarskom 1765. godine kada je bila izvedena mala opera *Il parnasso confuso* Christoph Willibalda Glucka. Isti je citirani grof tu prigodu ipak popratio divljenjem kada je u svoj dnevnik zapisao: “Bio je to stvarno i bez svakog laskanja najbolji spektakl kakav možda još nije bio izveden

¹⁰ Ibid.

¹¹ Ibid.

nit na jednom dvoru“.¹² Tako su u kazalištu koje je Marija Terezija dala izgraditi 1747. godine u okviru dvorca Schönbrunn bile davane posebne gala predstave, pozivani veleposlanici, dakako plemstvo i crkveni dostojanstvenici, a nerijetko su glazbena djela bila proizvodi plemićke skladateljske djelatnosti.

Ovdje nije na odmet spomenuti kako kazališne predstave u 18. stoljeću nisu bile ono na što smo mi danas navikli. Naime, za vrijeme predstave se dolazilo i odlazilo, publika je glasno razgovarala i smijala se, za vrijeme predstave se jelo i pilo. Recepcija kazališne i glazbene izvedbe kao discipliniranog estetskog užitka zaživjela je tek u 19. stoljeću.

GRAD BEČ U 18. STOLJEĆU

“Statura grada uključujući predgrađa raspoređena je prilično u krug. Opseg cjeline iznosi oko četiri njemačke milje. Najdulje, od vrha linije Sv. Marzer do vrha linije Nußdorf iznosi 3200 klafta, a promjer širine, od kraja Jägerzeile do željezničkog mosta linije Mariahilf iznosi 2400 klafta. Prema tome iznosi površina cijele unutarne linije oko 7.680.000 kvadratnih klafta. Taj prostor osvjetljava više od dvije i pol tisuće uličnih lanterni“.¹³

Ako se preračuna u kilometre, iznosila je površina Beča u vrijeme vladavine Josipa II. oko 29,448 km². Svatko tko poznaje Beč upoznat je s njegovom “kružnom” arhitekturom, što u središtu grada obuhvaća tzv. Ring (prsten), a u drugoj liniji tzv. Gürtel (pojas). Unutar ta dva pojasa gradnja je bila vrlo gusta, a kako bi se svima koji su željeli živjeti unutar središta grada to i omogućilo, građene su višekatnice. Građevine su bile vrlo solidne, opasnost od požara bila je vrlo mala, a ulice su još i vremena Marije Terezije imale svoje nazive. Središnja građevina grada bio je carski dvor (Hofburg), koji iz vana i nije osobito ukrašen, ali iznutra je bio vrlo bogato opremljen i svakako prigodan za život monarha i njegove obitelji.

Raskošne zgrade bile su carska Knjižnica, dvorac Belvedere, zgrada Vrhovnog suda, Schwarzenbergova palača na Rennwegu, zgrada Jozefinsko-kirurške akademije u Währingergasse, mađarsko Veleposlanstvo, Palača Lobkowitz, carske konjušnice, Karlova crkva, Palača Lichtenstein u gradu i ona u Roßau. Među zgrade drugog reda ubrajaju se Sveučilište, Ratno ministarstvo, češko-austrijsko ministarstvo, vijećnica, mađarski plemićki stanovi, bivši Terezianum, Zgrada invalida, palače obitelji Esterhazy, Kaunitz, Dietrichstein, Auersperg, Starhemberg, Batthyany, Kinsky, Harrach, Schönborn, Khevenhüller, Trauttmansdorff, Palfy, Parr i mnoge druge palače uglednih i bogatih ljudi, njih oko tri stotine. Autor iz

¹² Ibid.

¹³ Johann PEZZL, *Skizze von Wien, Ein Kultur-und Sittenbild aus der josephinischen Zeit*, Kraußsche Buchhandlung, Beč, 1786.-1790.

18. stoljeća napominje da sve te zgrade izvana možda i nisu osobito raskošne, ali u unutarnjem uređenju su pružale sve što se može zamisliti kao raskoš, udobnost, ugodna, putenost i ljepota "našeg tako profinjenog stoljeća".¹⁴ Među važnim zgradama vremena su i velike kasarne za pješadiju, konjaništvo i artiljeriju, te vrlo velika Glavna bolnica u Alserstraße koja je mogla primiti oko 3000 bolesnika, liječnika, kirurga, bolničara, čuvara, kuhara i luđaka.

Središnji grad je imao 1310 zgrada, predgrađa 4068 kuća, dakle ukupno 5378 građevina, sa stalnim porastom gradnje u predgrađima pa se i broj stanovništva stalno povećavao. Zanimljiv je popis stanovništva koji kaže da je u Beču u drugoj polovici 18. stoljeća živjelo 52.053 građana, 156.989 stanovnika u predgrađima, 2.139 klerika, 12.530 vojnika, 3.550 Grka i Židova i 27.000 stranaca.

Godišnje je umiralo oko 11.500 osoba, rođenih je bilo oko 10.000, a u brak je stupalo oko 2400 parova. Pa ipak, ove brojke nisu smatrane potpuno pouzdanim, jer u Beč je stalno pristizalo mnogo ljudi koje je privlačila zabava, znatiželja, želja za avanturama, ali i poslovi, trgovina i slično, a oni nisu ostajalo trajno pa je fluktuacija stanovništva bila prilično izražena. U svakom slučaju, u Beču je oko 1785. godine živjelo najmanje 265.000 ljudi.

Posebnost Beča u odnosu na druge austrijske manje gradove činilo je u 18. stoljeću, kao i kasnije, mnogobrojno stanovništvo koje je pripadalo drugim nacijama. Danas bismo to nazvali multikulturalnošću, ali ona je doista karakteristična za Beč iz vremena Habsburgovaca. Dakako, mnogonacionalnost Svetog rimskog carstva i činjenica da su Habsburgovci bili kao kraljevi na čelu Češke, Mađarske i Hrvatske, uvjetovala je znatan priliv stanovništva iz drugih dijelova carevine u Beč. Autor iz 18. stoljeća to najbolje zamijećuje po šarolikosti nacionalnih nošnji. Tako grad nije u jednoobraznim uobičajenim njemačkim nošnjama kao većina drugih gradova, već se u Beču susreće "šarolikog Mađara s krznatim ogrtačem, u uskim hlačama do koljena i s dugačkim repom; Poljaka okrugla lica s redovničkom frizurou i letećim rukavima; a obje su nacije nerazdvojne od svojih čizama. Ima tu Armenaca, Walaha i Moldavaca s poluorijentalnom garderobom, Grci u nezgrapno širokim odijelima sastaju se u grupama u kavanama na Leopoldovom mostu; bradati Muslimani sa širokim smrtonosnim noževima o pojasu šeću se u žutim papučama, a tu su i u potpuno crno umotati poljski Židovi s obraslim licem i kosom začesljanom u visuljke. Na kraju i češki seljaci s pokrivalima i Hrvati sa crnim košarama na glavama, a sve to čini šaroliko mnoštvo u općoj zbrci koja zabavlja".¹⁵

Građanstvo Beča bilo je, dakle, već u 18. stoljeću vrlo različita podrijetla i izvornih je Bečana bilo zapravo vrlo malo. Naime, već je onda, kao i danas, Be-

¹⁴ Ibid., 17.

¹⁵ Ibid., 22.

čanin teško mogao slijediti podrijetlo obitelj a da već u drugom ili trećem korijenu preci nisu bili Mađari, Česi, Slovaci, Štajerci, Tirolci, Nizozemci, Talijani, Francuzi, Bavarci, Nijemci, Saksonci, Šležani, Švicarci, Westfalci, Lotrinžani itd. Trajno se naseljavalo u Beč, ljudi su u metropoli tražili sreću, naturalizirali se – i ostali. To je prouzročilo i veliko mnoštvo jezika koje je u Beču bilo moguće čuti i po tome se središte habsburške monarhije zacijelo razlikovalo od većine drugih europskih gradova. Govorilo se njemački, francuski, latinski, talijanski, mađarski, češki, flamski, novogrčki, turski, hrvatski, valaški, pa i romski.

Prijevoz su u Beču u 18. stoljeću uglavnom osiguravale stotine fijakera, stotine kočija koje se moglo unajmiti i stotine seoskih kočija u kojima se vozilo manje imućno stanovništvo.

Za ublažavanje dosade služile su uglavnom kazališne predstave koje su najviše bile komedije, a davale su se i njemačke operne predstave, poznate kao Singspiel, te baletne predstave. Pa ipak, najveću su popularnost uživale talijanske opere, na prvome je mjestu to bio Rossinijev *Seviljski brijač*, a arije se pjevalo u kavanama, u privatnim društvima, uz klavirsku pratnju ili uz pratnju mandolina. Dakako, popularnost talijanskih opernih komedija pogodovalo je velikoj popularnosti primadona i drugih pjevača, što je pak za posljedicu imalo da su operni pjevači dobivali vrlo velike plaće. Pa ipak, budući da običan puk i mnogi građani nisu razumjeli talijanski jezik, popularnost su stekli i njemački zabavni Singspiele koje se izvodilo u novosagrađenom Kazalištu na Kärtnerter. U tom njemačkom repertoaru osobitu je omiljenost uživala komedija *Doktor i ljekarnik* Dittera von Dittersdorfa (kao što znamo učitelja glazbe Jana Křtitela Vaňhala po njegovom dolasku u Beč 1760. godine). Uz predstave u bečkim kazalištima osobito je bilo omiljeno i ulično kazalište s Kasperlom, likom koji je posebnim žarom znao nasmejati i razgaliti srca gledatelja i svojim izjavama postao jedna od važnih tema o kojima se razgovaralo kod frizera ili kod brijača.

ŽIVOTNE POTREBE BEČANA U 18. STOLJEĆU

Stanovništvo Beča u 18. stoljeću bilo je i u socijalnom pogledu, u odnosima imovinskog stanja vrlo šaroliko. Iako nije moguće u ovom napisu točno odrediti odnose u novčanim jedinicama onoga vremena, ipak nije na odmet upozoriti na velike razlike koje su postojale između prihoda jednoga kneza, koji je godišnje raspolagao s pola milijuna guldena, dok je primjerice dnevnicar jednoga nadničara iznosila tek 25 guldena, između grofice koja je dnevno trošila i do 1000 guldena, dok je krojačica u predgrađu dnevno mogla zaraditi tek 3 i pola krajcara.¹⁶ Doista,

¹⁶ Ibid. 3444.

u takvim je odnosima teško moguće govoriti o zadovoljavanju životnih potreba koje su tako razjedinjeni staleži mogli imati. Autor bečkih skica koje mi služe kao izvor podataka navodi tako da "ako nemate obitelj, ako niste u državnoj službi, ako niste kocar i nemate ljubavnicu – sve stvari koje u mnogome smislu određuju i stanovitu garderobu i zahtijevaju određena sredstava, onda možete udobno živjeti u Beču s godišnjim iznosom od 464 guldena i možete se smatrati srednjim staležom".¹⁷ U tu sumu autor ubraja troškove stanovanja, drveta i svjetla, zimskog i ljetnog odijela, odjela za izlaske, svakodnevnu odjeću, rublje, prehranu i primjerice frizera i druge usluge. Ako se tome još želi dodati novac potreban za kazalište, za druženja i za još poneko zadovoljstvo, onda se s 500 do 550 guldena može pokriti troškove takvih životnih potreba.

Što se tiče konzuma raznih namirnica, koje su bile austrijske, mađarske, češke, tirolske, štajerske, tršćanske ili primjerice nizozemske provenijencije, postoji podatak za listu što je sve konzumirano u Beču 1783. godine. Tako:

- volova	40.029
- krava	1.110
- teladi	63.856
- ovaca	7.724
- janjadi	35.400
- svinja	80.650
- odojaka	16.906

a onda dolaze razne vrste brašna, pa 494.044 vjedara vina, 297.133 klafta drva ili pak impresivnih 4.477.574 vjedara pive!

Doista zanimljive statistike, a svakako bi bilo dobro znati kako su provedeni takvi popisi, jer se dalje navodi kako je primjerice u 1785. godini pojedeno 41.041 volova, a u idućoj 1786. godini još i više, čak 42.197 volova.¹⁸ Ali, to povećanje upućuje i na povećanje broja stanovništva, jer u ono vrijeme nisu postojali popisi stanovništva već je povećanje očito moguće pratiti prema povećanim količinama utrošene hrane.

Zanimljiv je i podatak da se u 18. stoljeću grijalo jedino drvima i da je Beč godišnje trošio 300.000 klafti drva. Drva su u Beč dolazila uglavnom Dunavom, a dolazila su iz raznih pošumljenih pokrajina. Podatak da je zimi temperatura iznosila 10 do 12 stupnjeva ispod točke smrzavanja već upućuje na vrlo veliku potrebu grijanja. Beč se ljeti, dakako zahvaljujući suncu, grijao na ugodnih 25 do 27 stupnjeva.

¹⁷ Ibid. 345.

¹⁸ Ibid. 349.

I na kraju još neke male "poslastice". Naime, Beč je odavno poznat po svojim vrlo udobnim i lijepo uređenim kavanama, mjestima građanskih susreta i druženja u kojima su se stjecala korisna i ugodna poznanstva, vodilo učene razgovore, a i čitalo najnovija novinska izdanja. U tim se kavanam pripremalo čaj, pilo konjak, pivu, vino i slično i to sve za pristupačnu cijenu. A pilo se i čokoladu, poslasticu koja je upravo u 18. stoljeću, došavši kao proizvod iz kakaovca iz "Novoga svijeta" stigla u Europu i dakako brzo osvojila i Beč. Ali, treba znati da ono što je današnja masovna proizvodnja čokolade, u začecima izgledalo sasvim drukčije. Naime, dobivala se od zrna kakaovca, koja se samjelo i pilo kao vruću tekućinu. Bilo je to u početku skupocjeno dobro, luksuzni proizvod, u kojemu je uživalo prvenstveno plemstvo i gornji građanski stalež. I na carskom je dvoru to bilo omiljeno piće. Priča se da je Karlo VI., otac Marije Terezije, doveo 1711. godine svoje španjolske podanike, koji su bili naviknuti piti kakaov, u Beč, a već je Marija Terezija imala vlastitog proizvođača čokolade na dvoru i na carskom se dvoru u 18. stoljeću trošilo za kupnju čokolade isto toliko koliko i za kupnju piva, ali još uvijek mnogo manje nego što se trošilo za kruh i za vino. Čokoladu se pilo za doručak, i to tako da je bila dodana vanilija i cimet i serviralo se sa čašom vode i s kruhom. I dok je plemstvo uživalo u tako pripremljenoj čokoladi na svojim dvorovima, viša građanska klasa uživala je u čokoladi u gradskim kavanama. Tek je od 1725. godine, uvedenim pravom na prodaju čokolade u trgovinama, građanstvo moglo kupiti slasticu i uživati ju u svome domu. Topli je napitak služio kao sredstvo za liječenje, kao obiteljski užitek, kao simbol uživanja, a o njemu se govorilo i da posjeduje erotsko djelovanje!¹⁹

Plemstvo i viši društveni slojevi uživali su nadalje u ispijanju kave i čaja i svim su tim proizvodima, koji su u Europu stigli iz "Novoga svijeta", pripisivana svojstva korisnosti za zdravlje i za očuvanje ravnoteže u "tjelesnim sokovima".²⁰ Kavu i čaj zaslađivalo se skupocijenim šećerom, a niži društveni slojevi, pa i šire građanstvo, koje si nije moglo priuštiti skupu kavu i čajeve, pilo je zamjensku "divku" koju se prodavalo na sajamskim štandovima.

Osim uživanja u čokoladnom napitku za doručak, bilo u nekoj ugodnoj kavanu ili kod kuće, bečko je stanovništvo rado posjećivalo i gostionice, pa postoje podaci da je prosječni Bečanin u 1730-im godinama godišnje konzumirao oko 65 litara piva, dok je vina popio gotovo tri puta toliko.²¹ Tako veliko konzumiranje vina bilo je uzrokovano i vrlo lošom kvalitetom vode u gradu, koja je nerijetko

¹⁹ <http://www.habsburger.net/de/kapitel/adelige-naschkatzen-die-schokolade-erobert-wien>.

²⁰ <http://www.habsburger.net/de/kapitel/heilsam-anregend-und-luxurioses-kaffee-und-tee-kommen-auf-den-speiseplan?language=de>.

²¹ <http://www.habsburger.net/de/kapitel/ueber-weinseligkeiten-und-bierlaunen-wein-bier-und-das-wirtshaus>.

pogodovala trovanjima, pa se žeđ očito radije gasilo vinom i moštom. Pa ipak, zbog sve većih poreza na vino, bilo je konzumiranje piva u stalnom povećanju. Pri tome su upravo gostionice, specijalizirane bilo za pivo ili za vino, a koje su bile i prenoćišta za goste, poštanske kočije i za konje, bile vrlo važno mjesto susreta i u tim se gradskim krčmama razmjenjivalo informacije, organiziralo svadbe, krštenja i plesne priredbe. Ali, jer su u gostionicama vođeni i politički i prema vlasti kritički razgovori, vlast ih je smatrala sumnjivim mjestima okupljanja, iako je upravo u njima vrlo često nalazila svoje buduće vojnike. Kako je najvažnije bilo sačuvati "red", u gostionicama se kontroliralo putne isprave prosjaka i stranaca.

Kada je pak riječ o pušenju, duhan se smatralo sredstvom korisnim za zdravlje i za užitek, a pridavalo mu se i erotizirajuća svojstva, te je pušenje bilo rasprostranjeno u svim društvenim slojevima.²² Tako nisu rijetke slike na kojima su oslikani pušači i pušačice bilo da su to bili sluga, kmetovi ili seljakinje, a na slikama mrtve prirode često se nalaze razne za konzumiranje duhana potrebne utenzilije kao što su to lule ili kutije za duhan koji se šmrkalo. Pa ipak, postojale su i neke staleške razlike i veći su prestiž uživale srebrne i keramičke lule. Zanimljivo je da je siromašniji stanovništvo, bilo da je pušilo, šmrkalo ili žvakalo duhan, to radilo i kao određeni oblik umirivanja gladi. Nadalje, zabilježene su i regionalne razlike, pa je tako u kasnom 18. stoljeću u Galiciji, Mađarskoj i u južno-slavenskim krajevima bilo rasprostranjenije pušenje, dok je stanovništvo Austrije, najviše upravo visoko plemstvo, radije šmrkalo duhan, a to je zacijelo bio utjecaj francuskoga dvora. Kada se Marija Antoaneta udavala za kasnijeg francuskog kralja Louisa XVI. kao vjenčane poklone dobila je više od 50 zlatnih doza za duhan za šmrkanje! Dakako, to veliko korištenje duhana bilo je i znatan izvor prihoda za njegove proizvođače, pa je čak i car Karlo VI. 1723. godine izgradio manufakturu duhana koja je trebala služiti kao carski monopol i donositi znatne dobitke. Utemeljenje manufakture duhana 1779. godine, koja je bila papinski posjed, uslijedilo je također iz gospodarskih promišljanja.

Slijedom svega navedenoga moguće je zaključiti da je Beč, kao središte Monarhije i sjedište habsburških vladara u vrijeme života Jana Křtitela Vaňhala bio već razvijena europska metropola s mnoštvom raskošnih palača i arhitektonski uzornih građanskih kuća, te s nadasve šarolikim stanovništvom koje se u grad doseljavalo iz svih krajeva prostranoga carstva. Postoje i opisi karaktera Bečana, koji da su bili vrlo dobronamjerni, otvoreni i uglavnom dobro raspoloženi, a u svakodnevnom je životu glazba imala vrlo istaknuto mjesto.²³

²² <http://www.habsburger.net/de/kapitel/rauchfreuden-und-tabaksuechte-vom-adeligen-bis-zur-baeuerin-rauchen-alle?language=de>.

²³ PEZZL, *op. cit.*, 43-47.

Podatak da je Vaňhal u Beč stigao 1760. godine pod patronatom grofice Schaffgotsch i da se ubrzo snašao kao učitelj pjevanja, violine i glasovira kod visokoga plemstva govori o mogućnostima nalaženja zaposlenja u gradu koji je imao strukturu karakterističnu za feudalno društvo 18. stoljeća. Nažalost nije bilo moguće pobliže identificirati "groficu Schaffgotsch", osim da je plemićka obitelj Schaffgotsch bila jedna od najstarijih šleskih plemićkih obitelji i da je dala mnogo uglednih osoba, te da je ženidbama bila povezana s drugim uglednim plemićkim obiteljima u okvirima Monarhije.²⁴

Posebno će biti zanimljivo steći spoznaje o Vaňhalovu životu u Beču u posljednjim desetljećima njegova života, kada je stanovao u blizini Katedrale Sv. Stjepana, dakle očito kao ugledni građanin u samome središtu grada. Ali, takva promišljanja već ulaze u područje nekog drugog istraživanja.

SAŽETAK

BEČ U VRIJEME JANA KŘTITELA VAŇHALA

Za istraživanje života i stvaralaštva pojedinog umjetnika nedvojbeno može koristiti i rekonstrukcija vremena u kojemu je umjetnik živio. Povijesni, politički i socijalno-kulturni okviri vremena pružaju naimе važna izvorišta spoznaja o načinu života i o vanjskim utjecajima koji su mogli djelovati na umjetnikov način razmišljanja i na njegov odnos prema okolini i ljudima koji su mu bili suvremenici. Tako je s pravom moguće pretpostaviti da je umjetnik koji je živio u 18. stoljeću bio pod utjecajem umjetničkih i socijalno-kulturnih oznaka svojega vremena i da se služio svim onim elementima i pojmovima koji su pripadali njegovom neposrednom socijalnom okružju, čak i onda kada mu je uspjevalo da te vremenske i socijalno-kulturne okvire nadiđe svojom vlastitom kreativnošću. Kako je tema ovoga priloga Beč u vrijeme života skladatelja Jana Křtitela Vaňhala, iscrpno je istraženo vrijeme od 1740. do 1813. godine, kada je Vaňhal umro. Bilo je to razdoblje Monarhije na čelu s vladarima iz dinastije Habsburg, pa je tako promotreno vrijeme habsburških vladara Marije Terezije, Josipa II., Leopolda II. i Franje II. Budući da su osobito kraljica Marija Terezija i car Josip II. posvećivali znatnu pozornost glazbi, jedno je poglavlje posvećeno odnosu Habsburgovaca prema toj umjetnosti. U daljnjem je tekstu predstavljen grad Beč kao središte Monarhije koja je okupljala mnoge nacije i njihova posebna svojstva, a detaljno su opisane i životne potrebe Bečana u 18. stoljeću. Cjelina istraživanja opisuje Beč kao metropolu u kojoj je glazba bila osobito cijenjena, u kojoj su postojala mnoga mjesta na kojima je glazba bila izvođena i

²⁴ http://en.wikipedia.org/wiki/House_of_Schaffgotsch.

različiti društveni slojevi koji su glazbu primali, te koja je zbog svega toga imala osobitu privlačnu snagu za podanike iz drugih naroda pod vlašću Habsburgovaca.

Ključne riječi: Beč; Monarhija; Habsburgovci; glazba.

SUMMARY

VIENNA DURING THE LIFETIME OF JAN KŘTITEL VAŇHAL

For the research of life and creative work of an artist it is without doubt very useful to reconstruct the time in which he or she lived. The historical, political and socio-cultural frame of time can be a very important source of knowledge about the way of life and about the influences which were active, taking into account the way of thinking and the artist's relation towards his surroundings and people who were his contemporaries. So it can be supposed that an artist who lived during the 18th century stood under the influences of the artistic and socio-cultural characteristics of his time and that he used all the elements and notions that belonged to his social surroundings, even then when he succeeded to overcome them by his creativity. Since the subject of this paper concerns Vienna during the lifetime of Jan Křtitel Vaňhal, the research has been done taking into account the period from 1740 to 1813, the year when Vaňhal died. It was the time of the Monarchy during the reign of the Habsburg dynasty, so the periods reigned by Maria Theresia, Joseph II., Leopold II. and Franz II. were analysed. Since Maria Theresia and the Emperor Joseph II. paid an important attention to music, one chapter is dedicated to the approach of Habsburg dynasty to this art. Further in the text Vienna is introduced as the center of the Monarchy which was inhabited by many different nationalities who had their individual characteristics. The habits and life needs by Vienna population are described as well. The whole paper gives a description of Vienna as a metropole in which music was very highly appreciated, in which there have been many places where music was played and in which different layers of the population received music, which had a strong attraction for other nations that have been under the rule of the Habsburg dynasty.

Key Words: Vienna; Monarchy; Habsburg dynasty; music.